

L'AGRICULTURA DEL NORD D'ÀFRICA

Josep M. Jordan Galduf

Catedràtic d'Economia Aplicada

Universitat de València

Introducció

Els mitjans de comunicació han tendit a difondre a Espanya una visió excessivament simplificada de l'agricultura nordafricana. Sovint l'han presentada com una competidora agressiva de l'hortofruticultura espanyola. Tanmateix, la situació agrària del conjunt del Nord d'Àfrica resulta bastant més complexa i difícil. "La Mediterrània no ha estat mai un paradís oferit gratuïtament a la delectació dels hòmens", va escriure Braudel (1987). I això és particularment cert, encara avui, per a la riba Sud de la Mediterrània, on es planteja una certa dicotomia entre una agricultura tradicional dominant i una agricultura moderna més reduïda (Jordán, 1991 i 1992).

L'objecte d'aquest article és oferir una visió actualitzada de la realitat agrària de la regió. El Nord d'Àfrica comprèn els tres països essencials del Magrib -és a dir, el Marroc, Algèria i Tunísia-, a més a més de Líbia i Egipte, si bé aquest darrer país és considerat també com a Orient Mitjà. El nostre estudi comença amb una referència a les restriccions que el medi físic imposa a l'agricultura (secció 2); a continuació, analitza el problema de la dependència alimentària i la situació dels principals sectors agraris nordafricans (seccions 3 i 4); finalment, valora el possible impacte que tindrà en l'agricultura la instauració en el futur d'un àrea de lliure comerç euromediterrània (secció 5).

Les restriccions del medi físic

Hi ha al Magrib un conjunt muntanyós, l'Atlas, que s'interposa entre les plataformes saharianes i la mar. Tot seguit, des del sahel tunisià fins al delte del Nil, el desert del Sàhara es troba pràcticament en contacte amb la Mediterrània.

Al Magrib, la zona marítima es caracteritza per tenir unes petites oscil·lacions tèrmiques i una preponderància de les plujes durant la tardor i l'hivern. El total de precipitacions anuals hi supera generalment els 400 mm, i és en aquesta zona on es pot practicar millor l'hortofruticultura. A poc a poc, tanmateix, es degrada la influència marítima, augmenta l'aridesa i s'empobreix el sistema de cultius. En les zones de transició encara hi ha una associació dels cereals amb altres conreus de secà, però en les altiplanícies occidentals magribianes només apareixen els cereals i la ramaderia extensiva (oví i cabrum). D'altra banda, les àrees desèrtiques són, en general, improductives des del punt de vista agrícola.

Al capdavall, hi ha al Nord d'Àfrica una certa hostilitat del medi natural i àmplies zones amb una pluviometria mínima. La vida agrícola sempre ha estat, així, dura i precària en aquesta regió, i s'hi ha requerit de grans esforços humans per poder millorar les condicions agràries.

Com reflecteix el quadre 1, la superfície agrícola útil (SAU) és més àmplia, en termes absoluts, al Magrib que a Líbia (un país que en gran mesura és desert) i que a Egipte (on l'agricultura es limita a la vall del Nil). Però, en qualsevol d'aquests casos, la SAU és sempre molt inferior a l'espanyola. És al Marroc on més esforços s'han fet els darrers anys per augmentar la superfície cultivable. Aquesta hi representa en l'actualitat sobre un 22% de la superfície total del país, percentatge un poc inferior al de Tunísia (30%), però molt superior als d'Algèria, Líbia i Egipte (que no superen el 3%). Mentrestant, a Espanya la SAU suposa el 38% de la superfície total, tot i que s'ha vingut reduint notablement els darrers decennis.

Quadre 1 - Superfície Agrícola Útil (SAU)

	milers d'hectàrees		% sobre superfície total	
	1987	1997	1987	1997
Marroc	8.462	9.595	19	22
Algèria	7.540	8.040	3	3
Tunísia	4.680	4.900	29	30
Líbia	2.145	2.115	1	1
Egipte	2.560	3.300	3	3
Espanya	20.425	19.164	41	38

Font: FAO, *Anuario Producción*.

Quant a la superfície de regadiu (vegeu el quadre 2), Egipte és el país nordafricà on major extensió n'abasta (puix que tota la SAU hi és de regadiu). El segon país nordafricà en ordre d'importància ho és el Marroc. En aquest país es va donar un fort augment de les terres de regadiu al llarg dels anys setanta i vuitanta, però en els noranta s'hi van estabilitzar i ara en representen sobre un 13% de la SAU. En la resta dels països nordafricans, tot i que la superfície de regadiu ha augmentat notablement els darrers anys, aquesta no assoleix en cap cas la

meitat de la marroquina. Mentrestant, les terres de regadiu espanyoles s'equiparen a les d'Egipte i gairabé tripliquen les de Marroc.

Quadre 2 - Terres de Regadiu

	milers d'hectàrees		% sobre SAU	
	1987	1997	1987	1997
Marroc	1.255	1.251	15	13
Algèria	360	560	5	7
Tunísia	270	380	6	8
Líbia	238	470	11	22
Egipte	2.560	3.300	100	100
Espanya	3.270	3.603	16	19

Font: FAO, *Anuario Producción*.

L'aigua és realment un factor molt escàs arreu de la Mediterrània, i més encara en la riba Sud. Així, d'acord amb les dades de l'ONU, els recursos hídrics interns renovables (en metres cúbics per càpita anuals) eren l'any 2000 de l'ordre de 1.058 al Marroc, de 367 a Tunísia, de 442 a Algèria, de 143 a Líbia, de 34 a Egipte i de 2.821 a Espanya. Això inclou el cabal mitjà dels rius i la recàrrega de les aigües subterrànies generada per les precipitacions. Així mateix, la captació d'aigua dolça (en metres cúbics per càpita anuals) va ser, de 1987 a 1997, de l'ordre de 454 al Marroc, de 312 a Tunísia, de 180 a Algèria, de 783 a Líbia, de 920 a Egipte i de 897 a Espanya.

El problema de la dependència alimentària

Llevat de Líbia, l'agricultura encara ocupa avui un lloc molt important en l'activitat econòmica dels països del Nord d'Àfrica. Així, segons les dades del Banc Mundial, l'any 1999 el sector agrícola aportava el 17% del Producte Interior Brut total al Marroc i Egipte, el 13% a Algèria i Tunísia, i el 3% a Líbia (més o menys com a Espanya).

D'altra banda, com mostra el quadre 3, l'any 1998 la població activa agrària representava el 38% de la població activa total al Marroc, el 35 % a Egipte, el 25% a Algèria i Tunísia, i el 7% a Líbia (molt similar a l'espanyola). És de veres que aquests percentatges s'hi han reduït al llarg dels anys noranta, però també és cert que, excepte a Líbia, la població activa agrària ha augmentat en termes absoluts als diferents països nordafricans (ben al contrari de la tendència observada a Espanya). Probablement, això revela tant el pes de l'agricultura tradicional en la regió com, sobretot, la lenta evolució de les oportunitats d'ocupació en la resta de l'economia.

Quadre 3 - Població Activa Agrària

	milers de persones		% sobre població activa	
	1990	1998	1990	1998
Marroc	4.014	4.137	45	38
Algèria	1.834	2.420	26	25
Tunísia	805	924	28	25
Líbia	140	112	11	7
Egipte	7.923	8.555	40	35
Espanya	1.892	1.397	12	8

Font: FAO, *Anuario Producción*.

La producció global agrícola dels països nordafricans ha vingut augmentant els darrers decennis, però ha mostrat també unes fortes fluctuacions anuals en funció de les condicions climàtiques. Les secades intermitents incideixen especialment en la producció cerealista i en la cabanya ramadera.

En general, al Nord d'Àfrica el creixement de la producció agrària s'ha mostrat molt insuficient per atendre l'elevat increment de la demanda d'aliments, en virtut del ràpid creixement demogràfic i l'accelerat procés d'urbanització. Tingam en compte que, donat el baix nivell de renda d'aquests països, el consum d'aliments hi representa encara un alt percentatge de la despesa familiar. En efecte, d'acord amb les dades del Banc Mundial, l'any 1997 aquest percentatge era de l'ordre del 45% al Marroc i Egipte, i del 35% a Tunísia, mentre a Espanya era el 17%.

Tot això ha agreujat el problema de la dependència alimentària dels països nordafricans respecte de l'exterior, que és molt gran. En efecte, com reflecteix el quadre 4, al llarg dels anys noranta en tots aquests països les importacions de productes agropequaris s'han situat molt per damunt de les exportacions agràries. La taxa de cobertura comercial agrària (és a dir, el percentatge de les exportacions sobre les importacions) és de l'ordre del 50% al Marroc i Tunísia, del 15% a Egipte i del 4% a Algèria i Líbia, mentre a Espanya supera el 100%. És cert que les exportacions agràries han augmentat en general al Nord d'Àfrica (particularment al Marroc, Tunísia i Egipte), però també ho han fet les importacions (especialment a Egipte).

Quadre 4 - Balança Comercial Agrària
(milions de dòlars i %)

	Imports		Exports		Coverage Rate (*)	
	1993	1998	1993	1998	1993	1998
Marroc	1.238	1.469	509	798	41	54
Algèria	2.480	2.969	97	43	4	1
Tunísia	565	911	347	439	61	48
Líbia	1.296	1.115	36	47	3	4
Egipte	2.276	3.783	360	575	16	15
Espanya	9.324	12.123	9.756	14.855	105	123

Font: FAO, *Anuario Comercio*.

(*) Percentatge de les exportacions sobre les importacions.

El problema de la dependència alimentària revela, en bona mesura, el lent avenç en la modernització de l'agricultura tradicional de la regió (és a dir, l'escàs grau de transformació d'aquesta a la fi d'assolir un major nivell de productivitat i integrar-se més en el conjunt del sistema econòmic). Aquesta agricultura tradicional representa encara avui la major part del món rural als països del Nord d'Àfrica. És una agricultura els sectors dominants de la qual són els cereals i la ramaderia extensiva (oví i cabrum).

Els cereals constitueixen, sens dubte, el cultiu fonamental de l'agricultura tradicional nordafricana. Així, l'any 1998, la superfície destinada a aquest cultiu representava el 79% de la SAU a Egipte, el 61% al Marroc, el 46% a Algèria, el 21% a Tunísia i el 10% a Líbia (percentatge aquest darrer similar al d'Espanya).

Com mostra el quadre 5, excepte a Líbia, la superfície dedicada als cereals ha augmentat als diferents països nordafricans al llarg dels anys noranta. La producció, però, s'hi troba en general estancada donat el baix nivell dels rendiments per hectàrea. Només Egipte ha experimentat un gran increment en la producció i els rendiments cerealistes, ja que les terres destinades a aquest conreu hi són de regadiu. La resta dels països tenen uns rendiments cerealistes molt per davall dels d'Espanya.

Quadre 5 - *El conreu de cereals al Nord d'Àfrica*

	Superfície (1)		Rendiment (2)		Producció (3)	
	1989-91	1998	1989-91	1998	1989-91	1998
Marroc	5,5	5,9	1,3	1,1	7,5	6,6
Algèria	2,8	3,7	0,9	0,8	2,5	3,0
Tunísia	1,4	1,2	1,1	1,3	1,6	1,7
Líbia	0,4	0,2	0,6	0,8	0,3	0,2
Egipte	2,3	2,6	5,5	6,9	12,7	18,0
Espanya	2,2	1,9	3,0	2,9	6,2	5,3

Font: FAO, *Anuario Producción*.

Milions d'hectàrees

Milers de kg per hectàrea

Milions de Tones

Al capdavant, els països nordafricans no han pogut (o no han sabut) donar una resposta satisfactòria, per ells mateixos, a les necessitats creixents de cereals d'unes poblacions en augment, la qual cosa n'ha fet elevar notablement el volum d'importacions.

Com reflecteix el quadre 6, les importacions de cereals han continuat augmentant als països del Nord d'Àfrica al llarg dels anys noranta, i han assolit-hi un significatiu percentatge del total de les importacions agràries. Aquests percentatges s'hi situen entre el 25% i el 40%, segons països, molt per damunt sempre que en el cas d'Espanya. Només al Marroc i a Líbia sembla frenar-se una mica la tendència a l'augment de les importacions de cereals, mentre aquesta tendència s'accelera particularment a Algèria i Egipte.

Quadre 6 - *Importació de cereals*

	Milions de dòlars		% sobre importacions agràries	
	1993	1998	1993	1998
Marroc	477	488	39	33
Algèria	904	1.140	36	38
Tunísia	136	302	24	33
Líbia	540	289	42	26
Egipte	890	1.540	39	41
Espanya	1.242	1.406	13	12

Font: FAO, *Anuario Comercio*.

A banda dels cereals, altres cultius extensius importants dels països nordafricans són l'olivera i la vinya. El primer destaca a Tunísia, però s'ha incrementat també notablement al Marroc. Tots dos països són els principals productors d'olives i oli de la regió, on l'olivera aconsegueix una funció ecològica, de lluita contra la desertització, a més a més d'una funció productiva. Quant a la vinya i la producció de raïm, destaquen sobretot Algèria i Egipte.

Finalment, l'agricultura tradicional del Nord d'Àfrica es completa amb la ramaderia extensiva o de pastoreig. S'hi tracta fonamentalment dels ramats oví i cabrum, els quals han tendit a augmentar als diferents països de la regió al llarg dels anys noranta (vegeu el quadre 7). El ramat oví ha crescut particularment al Marroc, que junt a Algèria ostenten la major cabanya ovina del Nord d'Àfrica. Aquesta cabanya, però, en ambdós països se situa per davall de l'espanyola. Quant al ramat cabrum, destaca també el Marroc, seguit d'Egipte i Algèria, tres països on aquest ramat se situa per damunt del d'Espanya.

En contrast amb la ramaderia extensiva, hi ha també al Nord d'Àfrica una ramaderia intensiva representada particularment pels sectors avícola i boví. Ambdós sectors subministren uns productes cada cop més demandats per la població, però alhora són molt dependents d'altres productes importats i estan escasament integrats en l'agricultura. Com mostra el quadre 7, el sector avícola ha conegut un augment espectacular en la regió al llarg dels anys noranta (particularment a Algèria, el Marroc i Egipte), mentre el sector boví s'hi troba estabilitzat (amb l'excepció d'Egipte).

Quadre 7 - Principals sectors ramaders del Nord d'Àfrica
(milions de caps)

	Oví		Cabrum		Boví		vícola	
	1989-91	1998	1989-91	1998	1989-91	1998	1989-91	1998
Marroc	13,5	17,6	5,1	6,2	0,9	0,7	71	100
Algèria	17,3	17,0	2,5	3,1	0,6	0,7	73	132
Tunísia	5,9	6,6	1,3	1,3	0,2	0,3	39	35
Líbia	5,1	5,7	1,1	1,3	0,1	0,1	16	24
Egipte	3,3	4,3	2,4	3,2	1,2	1,8	38	86
Espanya	23,3	24,5	3,7	2,9	2,0	2,2	111	127

Font: FAO, *Anuario Producción*.

La capacitat del sector hortofrutícola

Com a contrapunt de l'agricultura tradicional, orientada a l'autoconsum i al mercat intern, hi ha al Nord d'Àfrica una agricultura més moderna, de regadiu, orientada en gran mesura a l'exportació. Es tracta del sector hortofrutícola, el qual suscita les preocupacions espanyoles puix que les fruites i hortalisses són la més

important activitat exportadora agrària, tant per a Espanya com per a molts d'aquests països, i la Unió Europea n'és sempre el principal mercat de destinació. Hi ha així una relació de competència entre ambdues àrees. Però, quina és la dimensió real d'aquesta competència?

Com indica el quadre 8, La producció de fruites i hortalisses ha augmentat als diversos països nordafricans al llarg dels anys noranta, mentre a Espanya sembla estabilitzada. Entre les fruites destaquen els cítrics (taronges i mandarines); i entre les hortalisses, les patates i les tomaques. Egipte és el principal productor de fruites i hortalisses del Nord d'Àfrica; a major distància s'hi troba ja el Marroc (i després, Algèria i Tunísia). En hortalisses, la capacitat productiva d'Egipte ha superat recentment l'espanyola, però en fruites no arriba encara a la seua meitat. Mentrestant, la producció hortofructícola de la resta dels països nordafricans queda molt lluny de la d'Espanya.

Quadre 8 - Producció de fruites i hortalisses
(milions de Tones)

	Frutes		Hortalisses	
	1989-91	1998	1989-91	1998
Marroc	2,3	2,7	2,9	3,7
Algèria	1,0	1,3	1,9	2,4
Tunísia	0,7	0,8	1,5	1,8
Líbia	0,3	0,3	0,7	0,8
Egipte	4,5	5,9	8,9	12,3
Espanya	13,5	13,3	11,0	11,5

Font: FAO, *Anuario Producción*.

Ara bé, una cosa és la producció de fruites i hortalisses, i un altra l'exportació. En aquest cas, com revela el quadre 9, no és Egipte sinó el Marroc el principal exportador hortofructícola del Nord d'Àfrica. I és el Marroc també el país nordafricà on major increment han experimentat les exportacions hortofructícoles els darrers anys, unes exportacions que hi representen prop del 80% del total de les exportacions agràries. El volum de les exportacions hortofructícoles és molt superior en el cas d'Espanya, on aquestes són igualment la primera partida exportadora agrària, però sense que arribe a representar un percentatge tan alt com en el cas del Marroc. De qualsevol manera, les exportacions de fruites i hortalisses han augmentat força a Espanya al llarg dels anys noranta.

Quadre 9 - Exportació de fruites i hortalisses (EFH)

	Milions de dòlars		% sobre exportacions agràries	
	1993	1998	1993	1998
Marroc	406	610	80	76
Algèria	88	20	91	47
Tunísia	70	89	20	20
Líbia	15	17	42	36
Egipte	141	184	39	32
Espanya	5.565	7.250	57	49

Font: FAO, *Anuario Comercio*.

Dintre del sector hortofructícola, en raó de la seua notable importància econòmica, cal fer una menció especial del sector cítricola. Espanya és el quart productor de fruits cítrics del món (només superat pel Brasil, els Estats Units i Xina), i el primer exportador mundial de cítrics en fresc (Abad 2001). Tota la Mediterrània és, en conjunt, una àrea amb una gran presència d'aquest sector, el qual orienta les exportacions cap a la Unió Europea. A més a més d'Espanya, són grans productors de cítrics en la regió: Itàlia, Egipte, Turquia, el Marroc i Grècia. Ara bé, des del punt de mira exportador, hi ha una gran distància entre Espanya i la resta (puix molts països destinen bona part de la producció al mercat interior): el Marroc hi apareix en segon lloc, seguit per Turquia i Grècia.

Com mostra el quadre 10, Espanya ha augmentat enormement la seua capacitat productiva cítricola en els darrers vint anys (especialment des de la integració en la Unió Europea). En el mateix període s'ha incrementat també la producció de cítrics a Egipte, el Marroc i els altres països del Nord d'Àfrica, però en molta menor mesura. Quant a les exportacions cítricoles, s'hi dona un gran creixement de les espanyoles (que en la darrera campanya van superar amplament els 3 milions de tones) davant un cert estancament de les marroquines (que mai no arriben a superar les 600.000 tones) i un menor increment de les egípcies (que en l'actualitat se situen al voltant de les 250.000 tones).

Quadre 10 - Producció i exportació de cítrics
(Milers de Tones)

Producció	Espanya	Marroc	Egipte
1984-1988	3.478	1.097	1.400
1994-1998	4.943	1.297	2.601
1999-2000	5.631	1.400	2.467

Exportació			
1984-1988	2.008	585	153
1994-1998	2.725	559	69
1999-2000	3.225	597	228

FONT: Ahmed (2000) y Abad (2001), amb dades de la FAO.

Espanya davant el nord d'Àfrica

Al capdavant, l'hortofruticultura és el principal àmbit de conflicte en les relacions econòmiques entre Espanya i el Nord d'Àfrica (especialment, el Marroc). Com dèiem abans, hi ha una competència en l'exportació de fruites i hortalisses als mercats comunitaris (la destinació fonamental). I com que aquest sector és objecte d'un menor recolzament directe per part de la Política Agrícola Comunitària (PAC) que els sectors d'agricultura continental, els hortofruticultors espanyols s'han oposat tradicionalment als intents de liberalització de la UE respecte a les exportacions de tercers països (els nordafricans entre ells).

De qualsevol manera, la política mediterrània de la UE ha tendit a assegurar tradicionalment un accés privilegiat als mercats comunitaris d'uns determinats contingents d'exportació dels països del Nord d'Àfrica per tal de contribuir al seu desenvolupament econòmic (Bataller i Jordan, 2000). En el cas del Marroc, per exemple, els contingents d'exportació amb drets reduïts són en l'actualitat els següents: tomaques, 150.676 tones (d'octubre a març); taronges, 300.000 tones (de desembre a maig); mandarines, 150.000 tones (de desembre a maig); patates, 120.000 tones (de desembre a abril); flor tallada, 5.000 tones; cogombres, 5.000 tones; i carxofes, 5.000 tones.

Ara bé, els Acords d'Associació signats els darrers anys per la UE amb el Marroc, Tunísia i Egipte (i prompte amb Algèria), amb l'objectiu de crear una àrea de lliure comerç cap a l'any 2010, estipulen la renegociació en algun moment de la possible liberalització dels intercanvis agrícoles (o al menys l'augment dels contingents d'exportació liberalitzats). Per aquest motiu, el sector hortofrutícola espanyol s'ha mobilitzat novament a la fi d'impedir més concessions comercials de la UE als països nordafricans en fruites i hortalisses.

El temor fonamental dels hortofruticultors espanyols és que l'augment dels contingents liberalitzats del Marroc (i els altres països) afone els preus d'aquest productes en els mercats comunitaris, alhora que se sosté que els beneficis de les concessions agrícoles al Marroc els acapara sobretot una minoria (les societats exportadores), no el conjunt del camp marroquí.

Ara bé, d'acord amb la informació que hem aportat en aquest article, sembla clar que la capacitat de l'hortofruticultura marroquina per a competir amb l'espanyola resulta limitada. Ja hem indicat que les terres de regadiu del Marroc representen avui al voltant de 1.250.000 hectàrees, i el potencial d'expansió n'és molt moderat. Mentrestant, el regadiu s'ha incrementat sensiblement a

Espanya en la darrera dècada, i suposa en l'actualitat gairebé el triple d'hectàrees que al Marroc.

L'evidència demostra que les concessions comercials atorgades fins ara per la UE a les exportacions de fruites i hortalisses marroquines no han comportat un risc excessiu de desestabilització dels mercats comunitaris d'aquests productes. Així, com hem vist anteriorment, les exportacions cítriques marroquines s'han mantingut estancades (per sota les 600.000 tones) les darreres dues dècades, i les dirigides a la UE de cap manera han assolit els contingents d'exportació liberalitzats. Mentrestant, les exportacions cítriques espanyoles han augmentat en prop de 1.250.000 tones des de l'entrada d'Espanya en la UE fins al present. Quant a la resta de l'hortofruticultura, és cert que les exportacions marroquines de tomaques i patates han tendit a superar darrerament els contingents liberalitzats, però les exportacions espanyoles han continuat creixent també.

La UE representa quasi l'única eixida de les exportacions hortofrutícoles del Marroc i del conjunt dels països tercers mediterranis. La liberalització comercial d'aquestes, en el marc de l'Acord d'Associació Euromediterrani, possibilitaria sens dubte el seu increment. Però, segons els estudis realitzats, el potencial d'expansió de les exportacions tradicionals d'aquests països, de cara al futur, sembla bastant reduït (Tubiana i altres, 1999).

De seguir endavant el projecte de creació d'una àrea de lliure comerç entre la UE i els distints països mediterranis (la qual cosa és desitjable per una sèrie de motius estratègics, inclosos els econòmics i socials), és lògic que, tard o prompte, s'acaben liberalitzant també els intercanvis agraris. Si Espanya (i els altres països europeus) tenen ara per ara un avantatge comparatiu en nombrosos sectors industrials i en la pròpia agricultura continental (que inclou els cereals, la carn i la llet), el Marroc i els altres països mediterranis el tenen en els productes hortofrutícoles. No és raonable, per tant, cenyir l'obertura recíproca dels mercats només a les manufactures.

Clar que s'ha d'obrar amb prudència. D'una banda, s'ha de modular convenientment en el temps el ritme d'obertura dels mercats. D'altra banda, s'ha de compensar adequadament els col·lectius socials que suportaran els costos de la liberalització comercial agrària, mitjançant ajudes que permeten l'ajust estructural.

Cal afegir a més a més que, en l'era de la globalització (amb la reducció dels costos de transport, les millores logístiques i les noves tecnologies de conservació), la competència que experimenta l'hortofruticultura espanyola no ve només del Nord d'Àfrica i la resta de la Mediterrània, sinó de distintes parts del món. Per això potser convinga plantejar-se, fins i tot, una possible cooperació amb el Marroc i altres països mediterranis en aquest sector, tot considerant aspectes relatius a la gestió de l'oferta, la comercialització, la indústria agroalimentària, l'aigua i les condicions mediambientals.

Cloenda

Els països del Nord d'Àfrica s'han esforçat per reduir la seua dependència alimentària els darrers anys. S'hi ha incrementat en aquest sentit la producció de productes bàsics, però el creixement demogràfic i les limitacions estructurals han fet que la demanda global d'aliments supere la seua producció. En conseqüència, han augmentat les importacions de productes bàsics (com ara els cereals o el sucre) en la regió, i la Unió Europea n'és justament un dels principals proveïdors.

D'altra banda, la Unió Europea és el principal mercat dels països nordafricans en les seues exportacions hortofrutícoles. Aquests països tenen un cert avantatge comparatiu en productes com els cítrics, tomaques, patates, cebes i altres. En el supòsit d'una major liberalització dels intercanvis agraris entre la UE i aquests països, és cert que podrien augmentar les seues exportacions d'alguns dels productes hortofrutícoles, però d'una manera relativament moderada. Mentrestant, Espanya ha vingut augmentant enormement les seues exportacions de fruites i hortalisses a la Unió Europea, i ha desbordat amb freqüència la capacitat d'absorció dels mercats.

Evidentment, a Espanya li interessa el desenvolupament del Marroc i del conjunt del Nord d'Àfrica, no una regió pobra on s'agreuja la situació socioeconòmica. Això no sols comportaria més riscos d'inestabilitat i onades migratòries més abundants, sinò la pèrdua també de nombroses oportunitats econòmiques. Clar que la principal responsabilitat quant al desenvolupament d'aquests països està en els propis governants, que han d'aplicar les polítiques econòmiques i socials que són més pertinents. Ara bé, la cooperació de la Unió Europea resulta alhora fonamental, i Espanya ha de ser un dels majors propulsors de la política mediterrània. Mentrestant, caldrà ajudar el sector hortofrutícola espanyol per adaptar-se a la nova situació, i aquest pot considerar al mateix temps els avantatges d'una possible cooperació sectorial amb els països del Magrib.

Referències Bibliogràfiques

ABAD GARCÍA, V. (2001): "La campaña de cítricos 1999-2000", *Boletín Económico de ICE*, núm. 2681, 5-18 de febrer.

AHMED EL KAMEL, H. (2000): *Estudio econométrico de la oferta de frutos cítricos de la Comunidad Valenciana*, Tesis Doctoral, Departament d'Economia i Ciències Socials, Universitat Politècnica de València.

BATALLER, F. i JORDAN, J. M. (2000): "El Área Euromediterránea: esperanzas, logros y frustraciones del Proceso de Barcelona", *Información Comercial Española*, núm. 788, novembre, pàgs. 161-177.

BRAUDEL, F. i altres (1987): *El Mediterráneo*, Espasa-Calpe, Madrid.

JORDAN GALDUF, J. M. (1991): "Agricultura tradicional versus agricultura moderna", *Boletín Económico de ICE*, núm. 2.283, 10-16 de juny, pàgs. 1943-1949.

JORDAN GALDUF, J. M. (1992): "La agricultura de los países del norte de Africa. Situación y perspectivas", *Revista Valenciana d'Estudis Autonòmics*, núm. 14, octubre, pàgs. 123-145.

TUBIANA, L. i altres (1999): "Los intercambios agrícolas entre la UE y los países terceros mediterráneos", *Meridiano Ceri*, núm. 29, pàgs. 15-18.